

แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์วัฒนธรรม
กลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี
Guidelines for Developing Tourism Potential by the Residents in the
Community Based on the Cultural Identity of the Pa-Ao Bronzeware
Handicraft Group, Pa-Ao Subdistrict, Muang District,
Ubon Ratchathani Province

กาญจนา ชินนาค สุภัญญา ธานี นริศรา สาริบุตร กุลวดี ละม้ายจีน และรัตนภรณ์ แซ่ลี

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

E-mail: Kanjana.c@ubru.ac.th

Received: March, 5 2021; Revised: April 5, 2021; Accepted: April 5, 2021

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ คัดเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวน 150 คน และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจำนวน 4 กลุ่ม ตัวแทนกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำ ตัวแทนภาครัฐและเอกชน วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามออนไลน์ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และจัดทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และแนวคิดเชิงออกแบบ เป็นกรอบในการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติอย่างง่ายและการพรรณนาเชิงบรรยาย

ผลจากการศึกษาพบว่า

จากการสำรวจประเมินสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนของกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาวนั้น มีความพร้อมในด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้าน ทางวัฒนธรรมคือ ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองหล่อด้วยกรรมวิธีโบราณที่เหลือแห่งเดียวในประเทศ มีการสืบทอดกันมายาวนานกว่า 5 ชั่วอายุคน และมีการทอผ้าไหมพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช) ประเพณีวัฒนธรรมวิถีชาวนาอีสาน อย่างไรก็ตามชุมชนแห่งนี้ประสบปัญหาด้านการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในด้านบุคลากรที่ขาดความเข้าใจในแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขาดผู้สืบทอดด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นจุดขายด้านวัฒนธรรมของชุมชน (การหล่อทองเหลือง การทอผ้าไหมโบราณ) ขาดนักสื่อความหมายด้านการท่องเที่ยว เส้นทางท่องเที่ยวไม่เป็นที่รู้จัก โปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวยังขาดความหลากหลายเป็นที่ดึงดูดใจ เมื่อมีการพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านกระบวนการกลุ่ม สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มีคู่มือการท่องเที่ยวบ้านปะอาว สร้างผลิตภัณฑ์ของเหลือของที่ระลึกจำนวน 2 รูปแบบ มีนักสื่อความหมายที่สามารถเล่าเรื่องด้านการท่องเที่ยวจำนวน 10 คน มีโปรแกรมการท่องเที่ยว 3 รูปแบบ (หนึ่งวัน สองวันหนึ่งคืน สามวันสองคืน) รวมทั้งได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมจำนวน 10 ฐานการเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสร้างความเข้มแข็งในการท่องเที่ยวโดยชุมชนและขยายผลต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว

Abstract

This study aimed to develop tourism potential by the residents of the community based on the cultural identity of the Pa-Ao Bronzeware Handicraft Group, Pa-Ao Subdistrict, Muang District, Ubon Ratchathani Province. The research was conducted by mean of the qualitative research. The samples were 150 participants: tourists and 4 groups of people involving in tourism: a group of the representatives from professionals, a group of leaders, a group of the representatives from government sectors, and a group of the representatives from private sectors. They were selected by purposive sampling. The data were collected by an online questionnaire, interview, focus group discussion, and conducting workshops with the residents in the communities by using the cultural identity concepts and theories and design thinking concepts to be the framework of the study. The data were analyzed by using simple and descriptive statistics.

The research findings were found as follows.

According to the survey to evaluate the community-based tourism situations of the Pa-Ao Bronzeware Handicraft Group, the findings showed that the residents in the community of the Pa-Ao Bronzeware Handicraft Group were readiness in tourism resources with the cultural outstanding that was the products of the bronzeware casted by the only remaining ancient method in the country that was inherited for a long time for more than 5 generations and there were folk silk weaving, a local museum (Chalermraja Cultural Center), cultures and traditions, and the way of Issan life. However, this community faced with the problems on the development of tourism because the staffs lacked of understanding in the community tourism concepts, tourism interpreters, unknown tourism routes, and tourism programs and activities lacking of diversity that was attractive. When developing the community-based tourism process through training activities through a group process, the changes occurred as in the following details. There was a Ban Pa-Ao travel guide. The products of the bronzeware were created to be two forms of the souvenirs. There were ten interpreters who could tell about tourism. There were three travel programs: one night, two nights, and three nights, and the participatory tourism activities were developed for ten learning stations. These changes led to develop and strengthen community-based tourism and expand the results in the future.

Keywords: Community Tourism Potential, Cultural Identity, Ban Pa Ao Bronzeware Handicraft Group

บทนำ

การท่องเที่ยวมีบทบาทความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค เกิดการสร้างงาน ผ่านธุรกิจนำเที่ยว โรงแรม ภัตตาคาร สถานบริการ สินค้าของที่ระลึก รวมทั้งมีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของการคมนาคมขนส่ง การค้าและการลงทุน เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านท่องเที่ยวทำให้เศรษฐกิจฟื้นตัวได้ในเวลาที่รวดเร็วกว่าภาคผลิต

ส่วนอื่น รัฐบาลจึงกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศผ่านกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์และวัฒนธรรม โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญ เนื่องจากประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวและบริการที่มีความหลากหลาย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่โดดเด่น เน้นให้การท่องเที่ยวทั้งองค์การภาคธุรกิจและชุมชน สร้างนวัตกรรมหรือความคิดสร้างสรรค์ที่สนับสนุนให้เกิดแหล่งเที่ยวใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่า ควบคู่กับการฟื้นฟูสภาพลักษณะ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น นำไปสู่การเติบโตของเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติได้จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) ในยุทธศาสตร์ที่ 1 เน้นการพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวทั้งระบบ เสริมสร้างพัฒนาและปรับปรุงมาตรฐานด้านการท่องเที่ยวและบริการให้ครอบคลุมทุกรูปแบบ รวมถึงการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้า และบริการระดับสากล (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2560)

ทั้งนี้รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีการพัฒนาให้มีความหลากหลายรูปแบบตามความสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เชิงสุขภาพ เชิงวัฒนธรรม เชิงเกษตร เชิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น กล่าวได้ว่ากระแสการท่องเที่ยวได้ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์โลกสอดคล้องกับการพัฒนามุ่งเน้นการสร้างประโยชน์สูงสุดจากการท่องเที่ยวทั้งผู้บริโภค (นักท่องเที่ยว) และเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว (ชุมชน) หนึ่งในนั้นได้แก่ การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) ซึ่งให้ความสำคัญกับชุมชนเจ้าบ้าน สร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชนในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ ในทุกขั้นตอนตั้งแต่กระบวนการวางแผน การบริหารจัดการทางการท่องเที่ยว จัดการผลประโยชน์โดยชุมชนเอง ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง ยกกระดับคุณภาพชีวิต มีความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมต่อคนในท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน (ศูนย์ประสานงานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2555) ก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลในการขับเคลื่อนประเทศสู่ความเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนได้ รวมทั้งเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นไว้ให้คงอยู่สืบต่อไป

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นหนึ่งในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ที่เป็นเมืองชายแดนติดกับ สปป.ลาวทั้งด้านช่องเม็ก และช่องตาอู มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นประตู (Gate Way) การค้าและการท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้และแหล่งท่องเที่ยวของประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาวและกัมพูชา ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจังหวัดอุบลราชธานีมีจำนวนถึง 1,514,815 คน และสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว 6,409.39 ล้านบาท ในจำนวนนี้มีนักท่องเที่ยวต่างประเทศ 1,653 คน มีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.80 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี 2561) แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานีมีความหลากหลายทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำโขง น้ำตก แหล่งศึกษารณวิทยาสามพันโบก และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โบราณสถาน วัดวาอาราม ประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนอีสานที่มีความน่าดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่เก่าแก่มิปรากฏในตำนานประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัตถกรรมหล่อเครื่องทองเหลืองด้วยฝีมือของชาวบ้าน มีความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์และเหลือเป็นแหล่งสุดท้ายของไทยที่ใช้เทคนิคและกรรมวิธีในการหล่อทองเหลืองแบบวิธีโบราณที่มีมาก่อนประวัติศาสตร์ เรียกว่า “ขี้ผึ้งหาย” หรือ “เผาไล่ขี้ผึ้ง” (Lost Wax) โดยใช้กรรมวิธีปั้นแม่พิมพ์ดินเหนียวขึ้นรูป แล้วนำไปกลึง หรือการเขียนแล้วใช้เส้นขี้ผึ้งพันรอบต้นแบบ อังไฟให้อ่อนตัว ตกแต่ง ปั่นสาย แล้วหุ้มพอกด้วยดินเหนียวอีกครั้งเพื่อรักษาลายนำไปเผาให้ขี้ผึ้งละลายเกิดเป็นช่องว่างแล้วเทน้ำทองเหลืองหลอมละลายเข้าไปแทนที่ แกะพิมพ์และกลึงเป็นผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุกขั้นตอนในการผลิตจะใช้ฝีมือชาวบ้านที่มีการสืบทอดในครอบครัวกันมาช้านานกว่า 5 อายุคน ยาวนานกว่าสองร้อยปี (นริศรา สาริบุตร และคณะ 2560) นอกจากนี้ชุมชนบ้านปะอาวยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจ เช่น การทอผ้าไหมลายโบราณ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเฉลิมราช ป่าชุมชน ประเพณี

อีตีสบสองคองลีสี่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านรวมทั้งวิถีชีวิตชาวนาอีสาน

อย่างไรก็ตามพบว่า จากการสำรวจบริบทชุมชนบ้านปะอ่าวพบว่า สถานการณ์การท่องเที่ยวของกลุ่มหัตถกรรมท่องเที่ยวของชุมชนบ้านปะอ่าวเริ่มประสบปัญหา เนื่องจากความนิยมเครื่องท่องเที่ยวของน้อยลง เทคนิคและกรรมวิธีการทำหัตถกรรมท่องเที่ยวแบบโบราณมีขั้นตอนและความยุ่งยากในการผลิต รวมทั้งมีข้อจำกัดชุมชนที่ยังขาดความรู้และทักษะในการบริหารการจัดการท่องเที่ยว ขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญา ขาดนักสื่อความหมายด้านการท่องเที่ยวกับนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติ กิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยว และรูปแบบผลิตภัณฑ์ยังไม่มี ความน่าสนใจ ในอนาคตงานหัตถกรรมท่องเที่ยวที่ใช้กรรมวิธีการแบบโบราณเหล่านี้มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญหายไป

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มหัตถกรรมเครื่องท่องเที่ยวบ้านปะอ่าว ด้วยการเพิ่มทักษะด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้สามารถจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ จนเกิดเป็นสินค้าและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างรายได้เสริมสร้างความตระหนักในความสำคัญของภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและยังส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มหัตถกรรมเครื่องท่องเที่ยวบ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวอย่างได้มาโดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวชุมชนหัตถกรรมเครื่องท่องเที่ยวบ้านปะอ่าว จำนวน 150 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถามออนไลน์ เก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และจัดทำกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน โดยตัวแทนจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำชุมชน ตัวแทนภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในส่วนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โปรแกรมและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – Based Tourism: CBT) เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน ชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน องค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ 4 ด้าน คือ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม องค์กรชุมชน การจัดการ และการเรียนรู้ องค์ประกอบหลักได้แก่ มีสิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึงของนักท่องเที่ยว เส้นทาง พาหนะ การขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังจุดหมายปลายทาง (ชูสิทธิ์ ชูชาติ 2546; สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ 2556) และต้องมีกระบวนการจัดการด้านการท่องเที่ยว การบริการและสาธารณูปโภค กิจกรรมการท่องเที่ยว การให้ความรู้และสร้างจิตสำนึก มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยว มีรายได้จากการท่องเที่ยว รวมทั้งมีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเน้นถึงความสำคัญประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ใช้วิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว มีการสร้างความรู้และประสบการณ์การท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ

แหล่งท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน การจัดการตลาดของการบริการท่องเที่ยวตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สร้างความพึงพอใจโดยสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวและมีการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำ คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่และความสะอาดภายในพื้นที่และความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวบนฐานเชิงวัฒนธรรมมีดังนี้ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจะเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ปฏิบัติดำเนินที่ถูกต้องให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ด้านธุรกิจท่องเที่ยวมีการให้บริการทางการท่องเที่ยวอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ด้านการตลาดเป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพที่ได้รับรู้และได้ประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ยกกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น และด้านการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (ประไพพิมพ์ พานิชสมัย 2560) แนวคิดนี้นำมาใช้เพื่อประเมินและค้นหารวบรวมข้อมูล ทรัพยากรและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชนบ้านปะอาว

แนวคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เป็นแนวคิดในการพัฒนานวัตกรรมที่ผสมผสานการคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking) และการคิดเชิงธุรกิจ (Business thinking) โดยมีหลักสำคัญ คือการเข้าใจความต้องการและปัญหาของกลุ่มเป้าหมายหรือลูกค้า (Human-Centered) อย่างแท้จริง แล้วการระดมความคิดเพื่อค้นหาทางแก้ไขและการเรียนรู้และลงมือทำเพื่อสร้างคุณค่าและนวัตกรรม โดยมีหลักการสำคัญ 5 ประการคือ Empathize (เข้าใจปัญหา) Define (กำหนดปัญหาให้ชัดเจน) Ideate (ระดมความคิด) Prototype (สร้างต้นแบบ) และ Test (ทดสอบ) ดังนั้นแนวคิดเชิงออกแบบสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปะอาว โดยนำแนวคิดนี้เห็นถึงกระบวนการที่เชื่อมโยงธุรกิจการท่องเที่ยวที่รวมเอาความคิดสร้างสรรค์ และมุ่งเน้นที่ลูกค้ากลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวเป็นหลัก เพื่อพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ และนวัตกรรมอย่างมีระบบ (ฮาตา ราชกิจ 2562; ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และชูจิต ตรีรัตนพันธ์ 2560)

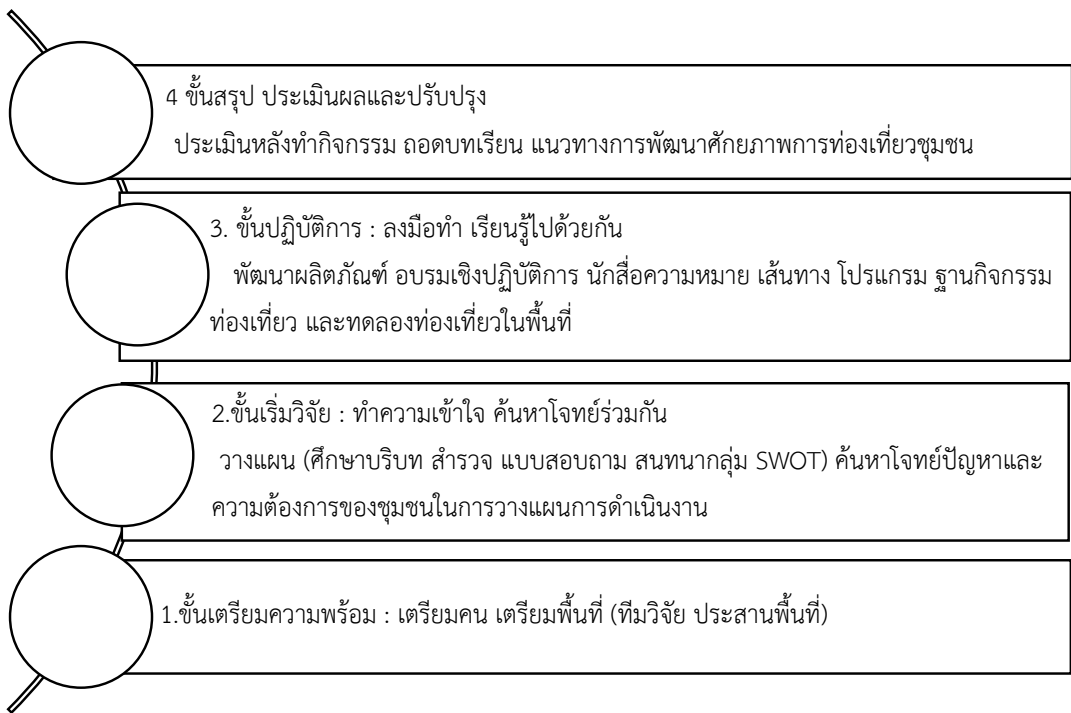
แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Aspect) และมีความเกี่ยวข้องกับมิติภายในของความเป็นตัวบุคคลในด้านของอารมณ์ความรู้สึก ที่ถูกสร้างขึ้นและแสดงความเป็นตัวตน และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามบริบท เวลาและสถานที่ (ธัญพัชร ศรีมารัตน์ 2558) อัตลักษณ์อยู่ภายใต้ตัวจริงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างทางสังคมโดยมีกระบวนการผลิต (Produced) การบริโภค (Consumed) และการควบคุมจัดการ (Regulated) และมีการสร้างความหมายต่างผ่านตัวแทน (นุชนาฏ เชียงชัย 2558) ส่วนอัตลักษณ์ท้องถิ่นคือ สิ่งต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละพื้นที่จนกลายเป็นสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ เช่น สัญลักษณ์ คำขวัญ ประเพณี การแต่งกาย ภาษา สถานที่ท่องเที่ยว เป็นต้น ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือทางกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนนำมาสร้างความรู้ ความเข้าใจทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเกิดจาก การผลิต (Production) ที่มนุษย์สร้างและแลกเปลี่ยนความหมายจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจากสื่อที่มีทั้งความหลากหลายและแตกต่างกัน การใช้หรือบริโภค (Consumption) ทางวัฒนธรรมที่มีการตีความและเป็นการแสดงออกต่อตนเอง เป็นกฎระเบียบ (Regulation) เป็นปฏิบัติการของกฎระเบียบในสังคม (Regulate Social Practice) และใช้ความหมายนั้นในชีวิตประจำวัน มีการนำเสนอภาพตัวแทน (Representation) เป็นการสร้างความหมายผ่านภาษา โดยใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อสารอย่างมีความหมายกับผู้อื่น (Stuart Hall อ่างใน เสริมศักดิ์ ชุนพล 2558)

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะมีแนวทาง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว มีความน่าดึงดูดใจ โดดเด่นทั้งวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ในงานประเพณีพิธีกรรมสืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน และมีกิจกรรมเสริมเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและน่าสนใจ 2) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว

มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน มีพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และ 3) การบริหารจัดการ มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดีให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่าง ๆ ในรูปของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่ (กาญจนา สุคันธสิริกุล 2556) รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในครั้งนี้จะมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นเตรียมการ ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติการ ขั้นสรุปประเมินผล และขั้นปรับปรุงสะท้อนข้อมูล ถอดบทเรียน (ชัชวาลย์ ทัดศิวัช 2552) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาสัถความรู้และพัฒนาทักษะของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้เกิดการจัดการระบบบริหารการท่องเที่ยวในชุมชน

กระบวนการที่ใช้ในวิจัย แนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนปะอาว จะใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปะอาว

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์จากแบบสอบถามจากนักท่องเที่ยวโดยใช้สถิติร้อยละอย่างง่ายเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ส่วนข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามจากการสัมภาษณ์กึ่งทางการ สนทนากลุ่มและการอบรมเชิงปฏิบัติการ ใช้การสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ตีความด้านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในลักษณะอธิบายเชิงพรรณนาเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาจากการสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่ใช้แบบสอบถามออนไลน์ การเลือกผู้ตอบอย่างง่ายตามความสมัครใจ จำนวน 150 คน พบว่าพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีรูปแบบการมาเที่ยวแบบไปกลับ รู้แหล่งท่องเที่ยวจากสื่อออนไลน์และคำแนะนำจากบุคคล เนื่องจากเป็นแหล่งศึกษาดูงานที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานี เดินทางด้วยพาหนะส่วนตัวและกับหน่วยงานที่มาศึกษาดูงานมากับเพื่อนเป็นหลัก โดยกำหนดโปรแกรมเองตามความพอใจ กิจกรรมที่ชอบคือ การเรียนรู้วิถีชุมชน ชุมหัตถกรรมพื้นบ้าน ชมธรรมชาติ อาหารที่เลือกคืออาหารพื้นถิ่น และมีความพึงพอใจในการท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ในด้านแหล่งท่องเที่ยวมีความสวยงามและดึงดูดใจ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะตัวและมีความน่าสนใจ (การทำเครื่องทองเหลือง การทอผ้าพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ป่าชุมชน ลำเซบาย วิถีชาวนาอีสาน) มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพียงพอและเหมาะสม มีการจัดการความปลอดภัย ด้านบุคลากรการท่องเที่ยวมีการให้ข้อมูลและช่วยเหลือ เอาใจใส่ในการบริการ มีอัตราค่าที่พักและเป็นมิตร มีทักษะและความรู้ในการบริการ และการเดินทางท่องเที่ยวมีความเหมาะสมคุ้มค่าเงินที่ใช้จ่าย และสิ่งที่นักท่องเที่ยวมีส่วนความพึงพอใจในระดับปานกลาง ในด้านผลิตภัณฑ์ของฝาก/ของที่ระลึกที่หลากหลาย บริการอินเทอร์เน็ตสาธารณะ มีห้องสุขาที่สะอาดและเพียงพอ มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มเฉพาะ เช่น รถเข็น ห้องนำผู้พิการ ป้ายสื่อความหมายเกี่ยวกับกิจกรรม และจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในแหล่งอย่างชัดเจน กลมกลืน ทางเดินต่าง ๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว สามารถเข้าถึงได้โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และจำนวนเจ้าหน้าที่ให้บริการอย่างเพียงพอ

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ ควรพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของฝาก/ของที่ระลึกที่หลากหลายเหมาะกับนักท่องเที่ยวที่มีหลายกลุ่ม เพิ่มสื่อออนไลน์ที่สามารถค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางและแหล่งท่องเที่ยว และควรมีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าดึงดูดใจ เพิ่มความรู้และเพิ่มทักษะผู้สื่อสารด้านท่องเที่ยวหรือเจ้าหน้าที่ให้บริการอย่างเพียงพอในการนำชมแหล่งท่องเที่ยว สร้างโปรแกรมท่องเที่ยวได้หลากหลาย เช่น เรียนรู้วิถีเกษตร นาไร่ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน และมีการแสดงราคาบริการต่าง ๆ ชัดเจน ทำให้สามารถกำหนดการใช้จ่ายได้ มีราคาหลายประเภทที่เหมาะสม และได้ประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ด้านแหล่งท่องเที่ยวควรปรับปรุงให้มีป้ายบอกทางที่ชัดเจนเพียงพอ มีป้ายสื่อความหมายเกี่ยวกับกิจกรรมและจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในแหล่งอย่างชัดเจน กลมกลืน เพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มเฉพาะ เช่น ทางเดิน รถเข็น ห้องนำผู้พิการ ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสะอาด และจัดการภูมิทัศน์อย่างเหมาะสม

ซึ่งจากข้อเสนอแนะดังกล่าวผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์และวางแผนในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่าผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว กิจกรรม และการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวยังขาดความน่าสนใจ ขาดการส่งเสริม ซึ่งนำมาสู่การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องอาศัยกระบวนการสื่อความหมายของวัฒนธรรมมาถ่ายทอดคุณค่าให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้จึงก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 2558) รูปแบบสัญลักษณ์หรือภาพแทนจากการแปรรูปวัฒนธรรมสู่การกลายเป็นสินค้า สร้างการตีความและสร้างประสบการณ์ใหม่ให้กับนักท่องเที่ยว ทำให้ผู้มาเยือนตระหนักรู้ ชาบซึ้ง และเข้าใจในแหล่งวัฒนธรรมที่มาเยือนให้กลายเป็นสินค้าด้านการท่องเที่ยว ดังนั้นอัตลักษณ์วัฒนธรรมบ้านปะอาวซึ่งเป็นชุมชนที่มีตำนานประวัติศาสตร์อันยาวนานควบคู่กับเมืองอุบลราชธานีผ่านการรับรู้ของชุมชน การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องราวหัตถกรรมพื้นบ้านที่โดดเด่นไม่ว่าการหล่อเครื่องทองเหลืองและการทอผ้าไหมลายดั้งเดิม ภาษากินที่แตกต่าง อาหารพื้นบ้าน วิถีชีวิตชาวนาอีสานที่ผูกพันกับศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่ได้ถูกนำมาแปรรูปดัดแปลงให้เป็นผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยวจำนวน 2 รูปแบบและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

โดยให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมและสร้างประสบการณ์ใหม่จากการท่องเที่ยว จำนวน 10 ฐาน ได้แก่ 1) ฐานหัตถกรรม เครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว 2) ฐานทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ (ผ้าเช็ดหน้า) 3) ฐานพิพิธภัณฑ์เฉลิมราช 4) ฐานอนุรักษ์ ฟ่อนกลองตุ้ม 5) ฐานอาหารแปรรูปอาหารไข่เค็ม 6) ฐานแปรรูปผ้าเป็นกระเป๋า 7) ฐานชั้นหมากเบ็ง และพานบายศรีสู่ขวัญ 8) ฐานลูกประคบสมุนไพรและนวด 9) ฐานวงดนตรีพื้นบ้านพินแดนบ้านปะอ่าว และ 10) ฐานอาหารไก่ป่า พริกแกงบ้านปะอ่าว รวมทั้งได้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวจำนวน 3 รูปแบบ ที่สามารถสร้างคุณค่าให้แก่ผู้บริโภค และสามารถเพิ่มมูลค่าในผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นการนำเอาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่อย่างยาวนาน มาปรับใช้ในปัจจุบัน โดยมีการออกแบบให้มีการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ผู้วิจัยนำเอาแนวคิดเชิงการออกแบบ (Design Thinking) มาปรับประยุกต์ใช้เป็นกลยุทธ์ในการการยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลุ่มหัตถกรรม เครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว อธิบายได้ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงแนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวตามแนวคิดเชิงการออกแบบ (Design Thinking)

ความคิดเชิงระบบ (Design Thinking)	การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว	กิจกรรม/กระบวนการ	ผลที่เกิดกับชุมชน
1. Empathize (เข้าใจปัญหา)	(Human Centered) เข้าใจปัญหาของกลุ่มเป้าหมายหรือลูกค้าในลูกค้า Understand	- ศึกษาทำความเข้าใจบริบท/ลงพื้นที่/กลุ่มอาชีพ/วิสาหกิจ/แหล่งท่องเที่ยว/แหล่งเรียนรู้/ประเพณีฯ เกี่ยวกับการท่องเที่ยว - วิเคราะห์ศักยภาพชุมชน/ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน - ศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว	ได้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. Define (กำหนดปัญหาให้ชัดเจน)		- เวทีประชาคม, SWOT - จัดลำดับความสำคัญของปัญหา	รู้ปัญหาและความต้องการในด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ปะอ่าวอย่างชัดเจนและนำไปวางแผนปฏิบัติการ
3. Ideate (ระดมความคิด) ความเป็นทีม	(Ideation & Brainstorming) กระบวนการคิดแก้ปัญหา	- ประชุมกลุ่มย่อย - ระดมสมอง	มีแนวทางการแก้ปัญหาให้ความรู้และอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง
4. Prototype (สร้างต้นแบบ)	(Prototype and Implement) ลงมือ/ทดสอบ Deliver	- อบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านรูปแบบการจัดการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว รูปแบบการให้บริการทางการท่องเที่ยว การสร้างเรื่องราวทางการท่องเที่ยว สร้างนักสื่อความหมายการท่องเที่ยว สร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวจัดฐานกิจกรรม (ทักษะด้านการบริการ การต้อนรับกลุ่มนำชม กล่าวลา)	ผู้นำชุมชนและตัวแทนกลุ่มอาชีพและผู้ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวจำนวน 40 คนได้รับความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถทดลองปฏิบัติการจริงได้โดยนำปัญหาจากสถานการณ์ที่ได้มีการทดลองการท่องเที่ยว

ตารางที่ 1 แสดงแนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวตามแนวคิดเชิงการออกแบบ (Design Thinking)
(ต่อ)

ความคิดเชิงระบบ (Design Thinking)	การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว	กิจกรรม/กระบวนการ	ผลที่เกิดกับชุมชน
5. Test (ทดสอบ)	(Prototype and Implement) ลงมือ/ทดสอบ Deliver	ทดลองการจัดการท่องเที่ยว (FAMTRIP) ฐานกิจกรรมการท่องเที่ยว จำนวน 10 ฐานและมีการประเมินผล	ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมทดลองการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งมีการประเมินผล การปฏิบัติงานนำมาพัฒนาปรับปรุงการท่องเที่ยวในครั้งต่อไป

ตารางที่ 2 ผลการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว

ประเด็นปัญหา/ความต้องการของชุมชน	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
1. พัฒนามูลค่าและเพิ่มคุณค่าผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าท่องเที่ยวเพื่อเป็นสินค้าที่ระลึก (เพิ่มมูลค่าและคุณค่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม) - ออกแบบบรรจุภัณฑ์ ป้ายสินค้า ตราผลิตภัณฑ์ - ออกแบบและจัดทำจัดแสดงสินค้า 	<ul style="list-style-type: none"> - มีผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวชุมชนของฝากของที่ระลึกที่มีอัตลักษณ์ชุมชนคือเครื่องทองเหลือง 2 ชนิด พวงกุญแจกับที่เสียบปากกา - มีตราสัญลักษณ์และบรรจุภัณฑ์สำหรับของฝากของที่ระลึก - มีตู้แสดงสินค้าสำหรับกลุ่มทองเหลือง 1 ชั้น
2. พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านปะอาว (เครื่องทองเหลืองและการทอผ้า) ให้กับเด็กและเยาวชน โรงเรียนบ้านปะอาว - กิจกรรมจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านปะอาว - กิจกรรมพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและส่งเสริมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างมีส่วนร่วมโดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในด้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - เด็กและเยาวชนโรงเรียนบ้านปะอาว จำนวน 80 คน มีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านปะอาวผ่านฐานกิจกรรมต่าง ๆ (การทำเครื่องทองเหลืองโบราณ การทอผ้าไหม) สร้างผู้สื่อสารด้านการท่องเที่ยว - มีคู่มือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านปะอาวและมรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมหล่อเครื่อง

ตารางที่ 2 ผลการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว (ต่อ)

ประเด็นปัญหา/ความต้องการของชุมชน	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
	<p>1) พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนท่องเที่ยวในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน</p> <p>2) การพัฒนาศักยภาพการบริการทางการท่องเที่ยว</p> <p>- ทำความเข้าใจเรื่องราวการท่องเที่ยวโดยชุมชน ร่วมกันคิดเชื่อมโยง “อดีต ปัจจุบันและอนาคต”</p> <p>- ค้นหาศักยภาพชุมชนจุดแข็ง สิ่งที่ชุมชนภาคภูมิใจ ปัญหาและอุปสรรคของชุมชนด้านการท่องเที่ยว</p> <p>- ค้นหาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถเชื่อมโยงฐานทรัพยากรชุมชนที่นำมาใช้กับการท่องเที่ยวและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน</p> <p>- ฝึกปฏิบัติการวิเคราะห์ฐานทรัพยากรชุมชนเพื่อเชื่อมโยงฐานทรัพยากรชุมชนที่นำมาใช้กับการท่องเที่ยวและฝึกปฏิบัติการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่องเที่ยวเพื่อสร้างประสบการณ์ ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว</p> <p>- สร้างเรื่องราวชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมนักสื่อสารด้านการท่องเที่ยว มีการนำเสนอเรื่องราว ประวัติของชุมชนของกลุ่มอาชีพ</p> <p>- จัดเตรียมฐานกิจกรรมและนิทรรศการด้านการท่องเที่ยวในแต่ละฐาน</p> <p>3) การจัดเส้นทางท่องเที่ยวและการจัดนิทรรศการฐานกิจกรรม</p> <p>มีการระดมสมอง วาดแผนที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวทั้งด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติ วางแผนเส้นทางท่องเที่ยวจุดเด่นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว</p>	<p>ทองเหลืองบ้านปะอ่าว</p> <p>- บุคลากรด้านการท่องเที่ยวชุมชนบ้านปะอ่าวและกลุ่มอาชีพ จำนวน 40 คน มีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านต่าง ๆ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน</p> <p>มีการค้นหาฐานทรัพยากรชุมชน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต จำนวน 5 แหล่ง สามารถค้นหาและกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน</p> <p>- พัฒนาฐานกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 10 ฐาน (ฐานเก่า 1 ฐาน และฐานใหม่ 9 ฐาน)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ฐานเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว 2) ฐานทำผ้ามัดย้อม (ผ้าเซ็ดหน้า) 3) ฐานพิพิธภัณฑ์เฉลิมราช 4) ฐานอนุรักษ์พืชนกสองดุ่ม 5) ฐานอาหารแปรรูปอาหารไข่เค็ม 6) ฐานแปรรูปผ้าเป็นกระเป๋า 7) ฐานขันหมากเบ็ง และพานบายศรีสู่ขวัญ 8) ฐานลูกประคบสมุนไพรและนวด 9) ฐานวงดนตรีพื้นบ้านพิณแคนบ้านปะอ่าว 10) ฐานอาหารไก่ปิ้งพริกแกงบ้านปะอ่าว <p>- ชุมชนบ้านปะอ่าวมีส่วนร่วมและสามารถพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม</p> <p>- บุคลากรของชุมชนปะอ่าวสามารถสื่อความหมายเชิงปฏิบัติการ ฝึกพูด ต้อนรับ ดูแล นำชม เล่าเรื่อง อำนวยการท่องเที่ยว</p>

ตารางที่ 2 ผลการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว (ต่อ)

ประเด็นปัญหา/ความต้องการของชุมชน	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
	<p>4) การทดลองการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (FAMTRIP) โดยตัวแทนจากนักวิชาการ ภาครัฐ ภาคเอกชน นักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ฝึกปฏิบัติการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม - การประเมินผลการดำเนินโครงการ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำนวน 3 โปรแกรม 1) หนึ่งวัน 2) สองวันหนึ่งคืน และ 3) สามวันสองคืน) - มีการทดลองการท่องเที่ยวโดยชุมชน (FAMTRIP) จำนวน 1 ครั้ง จากตัวแทนภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี และเอกชน โดยมีฐานกิจกรรมจำนวน 10 ฐาน - มีนักท่องเที่ยวได้ทดลองโดยชุมชนเป็นผู้ต้อนรับและสามารถประเมินการให้บริการรูปแบบการจัดกิจกรรมได้ - มีการสรุปผลการประเมินการทดลองการท่องเที่ยวจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อการปรับปรุงกิจกรรมการท่องเที่ยวในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าวพบว่า ชุมชนปะอ่าวมีศักยภาพด้านแหล่งท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไม่ว่า ประวัติศาสตร์ชุมชน มีตำนานคำบอกเล่าการตั้งถิ่นฐานศาลเจ้าปู่แสนนาม พิพิธภัณฑสถานบ้านเฉลิมราชและวัดเก่าแก่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญา ด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีป่าชุมชนดอนชี บึงใหญ่และลำเซบาย และด้านวิถีชุมชน มีแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความสำคัญหนึ่งเดียวในประเทศคือหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองที่หล่อด้วยเทคนิคโบราณ กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าไหม วิถีชีวิตชาวนาฮีสาน ความศรัทธาในพุทธศาสนาและจารีตฮีตของชุมชน และกระบวนการการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะกระบวนการ 4 ขั้นตอนคือ ขั้นเตรียมความพร้อม ขั้นเริ่มวิจัยค้นหาโจทย์เพื่อการวางแผน ขั้นปฏิบัติการ สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มีการอบรมเชิงปฏิบัติการ สร้างนักสื่อความหมาย จัดเส้นทาง โปรแกรม พัฒนารฐานกิจกรรมท่องเที่ยว และมีทดลองท่องเที่ยวในพื้นที่ ขั้นสรุป มีผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองใหม่จำนวน 2 รูปแบบ จัดทำคู่มือการท่องเที่ยว มีการพัฒนาตราผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ ทำตู้จัดแสดงสินค้า พัฒนาบุคลากรนักสื่อความหมายจำนวน 10 คน พัฒนาเส้นทางและโปรแกรมการท่องเที่ยวจำนวน 3 รูปแบบ พัฒนารฐานกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวน 10 ฐาน และมีการทดลองการท่องเที่ยวจำนวน 1 ครั้ง รวมทั้งมีการประชุมถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงจากผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและมีข้อเสนอแนะให้กับชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน

การศึกษาครั้งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะการพัฒนาศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว การรองรับนักท่องเที่ยว การบริหารจัดการ ด้านแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้อง

กับงานของ กาญจนา สุภัคธีรสกุล 2556; กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไว 2561; ประไพพิมพ์ พานิชสมัย 2560 ทั้งนี้ชุมชนบ้านปะอามีการนำเอาอัตลักษณ์บนฐานวัฒนธรรมมาเป็นศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมในด้านภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่น ได้แก่ การหล่อเครื่องทองเหลือง การทอผ้าไหมพื้นบ้าน วิถีชีวิตชาวนาอีสาน ภาษาถิ่นดั้งเดิม การแต่งกายดั้งเดิม ประเพณีจารีตชุมชน ตลอดจนความศรัทธาในพุทธศาสนา และมีการพัฒนาในด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านบุคลากร สร้างนั้สื่อความหมายท่องเที่ยวผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก พัฒนารูปร่างกิจกรรมท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม รวมทั้งมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อม และสามารถสร้างการมีส่วนร่วมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนผ่านกิจกรรมค้นหาโจทย์วิจัย วางแผน และลงมือปฏิบัติการฝึกอบรมคิดค้นหาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว เส้นทาง โปรแกรมและสร้างกิจกรรม และทดลองการท่องเที่ยวร่วมกันทั้งจากกลุ่มตัวแทนในและนอกชุมชน ภาครัฐและเอกชน เป็นการสร้างภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการพัฒนาเชื่อมเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขยายเขตต่อไปยังชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้านชีทวน บ้านหนองบ่อ พัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ รูปแบบการท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอาหารพื้นถิ่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (สมุนไพรการนวดแผนไทย) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (สายวัดป่า) ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย สายดูงาน สายวัยรุ่น สายคนทำงาน สายธรรมชาติ สายผจญภัย เป็นต้น และมีการพัฒนาสื่อออนไลน์เชิงรุกที่เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวมากขึ้น
2. ชุมชนควรพัฒนาระบบจัดการบริหารชุมชนการจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ต้องปรับเปลี่ยนชุดพฤติกรรม ที่มีการเว้นระยะห่างทางสังคมตามมาตรฐานใหม่ของการท่องเที่ยวทั้งในด้านที่พัก กิจกรรมและอาหารบริการนักท่องเที่ยว

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จด้วยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ที่อำนวยความสะดวกและให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ในการทำงาน ขอขอบคุณความร่วมมือเป็นอย่างดีจากหน่วยงานต่าง ๆ อบต.ปะอ่าว โรงเรียนบ้านปะอ่าว รพ.สต.ปะอ่าว เจ้าอาวาสวัดบูรพาปะอ่าวเหนือ กลุ่มหัตถกรรมหล่อเครื่องทองเหลืองบ้านปะอ่าว กลุ่มทอผ้า และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ท่านพัฒนาการอำเภอเมือง ท่องเที่ยวจังหวัด และพ่อใหญ่แม่ใหญ่ พี่น้องไทบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาชาวบ้าน ท่านเหล่านี้เปรียบเสมือนครูในชีวิตของการทำงานในชุมชนท้องถิ่นของผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวและกีฬา, กระทรวง. **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564)**. กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560.
- กาญจนา สุคันธสิริกุล. **การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2556.
- กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย. “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง,” **ศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยแม่โจ้**. 6, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2561): 131-148.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2546.
- ชัชวาลย์ ทัดศิวัช. “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research-PAR): มิติใหม่ ของรูปแบบวิจัย เพื่อการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น,” **นโยบายสาธารณะที่ตี 4**, 10 (2552): 1-5.
- ธาดา ราชกิจ. **กระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เครื่องมือสำคัญของการสร้างความสำเร็จ ให้องค์กร**. (ออนไลน์) 3 กรกฎาคม 2562 (อ้างเมื่อ 26 พฤษภาคม 2563). จาก <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190702-design-thinking>
- ธัญพัชร ศรีมารัตน์. **อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า: กรณีศึกษา โรงแรม ปิงนครา บูติกโฮเทล แอนด์ สปา เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558.
- นริศรา สาริบุตร และคณะ. “การพัฒนาเครื่องประดับจากทองเหลืองตามเอกลักษณ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา ศูนย์อนุรักษ์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว จังหวัดอุบลราชธานี,” **วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา**. 9, 3 ฉบับเสริม (กรกฎาคม 2560): 45-52.
- ประไพพิมพ์ พานิชสมัย. **การออกแบบอัตลักษณ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนท่าแพ จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560.
- ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และชูจิต ตริรัตน์พันธ์. **การคิดเชิงออกแบบ: เรียนรู้ด้วยการลงมือทำ**. (ออนไลน์) (2560). จาก <http://resource.tcdc.or.th/ebook/Design.Thinking.Learning.by.Doing.pdf>
- ศูนย์ประสานงานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน**. (ออนไลน์) 2555 อ้างเมื่อ 20 พฤษภาคม 2563). จาก <http://www.thaicommunitybasedtourismnetwork>
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. **คู่มือการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2556.
- สถิติแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี, สำนักงาน. **สถิตินักท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี**. (ออนไลน์) 2561 (อ้างเมื่อ 18 พฤศจิกายน 2561). จาก <http://ubon.nso.go.th>
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). **เพราะ “วัฒนธรรมไทย” คือสินค้าขึ้นเอกของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์**. (ออนไลน์) (อ้างเมื่อ 5 พฤษภาคม 2556). จาก http://www.dasta.or.th/th/sustain/detail_sustain.php?ID=237&SystemModuleKey=Create_Statement#.(2556).
- Stuart, Hall. **Representation: Cultural Representations and Signifying Practices**. London: Sage, 1994.